

A Vas megyei községi könyvtárak helyzetének alakulása 1989 és 1997 között

Az elmúlt néhány hónap könyvtáros konferenciáinak egyik közérdeklődésre számot tartó témája a 90-es évek községi szolgáltatóhelyeinek helyzetében bekövetkezett változások áttekintése és az új feltételek között az intézménytípus által felvállalható feladatrendszer felvázolása volt. Jelen cikkben e problémakörhöz kapcsolódva a *Vas megyei községi szolgáltatóhelyek működésifellátási lehetőségeiben 1989 és 1997 között bekövetkezett módosulásokat* szeretném vázlatosan áttekinteni. Úgy vélem, hogy a kirajzolódó kép *dr. Tóth Gyula* tanár úrnak a kaposvári tanácskozáson elhangzott megállapítását fogja alátámasztani. Megfogalmazása szerint *csak a rendelkezésünkre álló erőforrások centralizálásával és a szolgáltatások decentralizálásával remélhetjük, hogy megoldhatóvá válnak a kistépelvények könyvtári ellátásának problémái.*

A Vas megyei történések áttekintését az „utolsó békeévnek” tekinthető 1989-es esztendővel és a statisztikailag legutoljára lezárt 1997-es évvel foglaltam keretbe. Arra törekedtem, hogy a szolgáltatóhelyek számának, területi és ellátási forma szerinti megoszlásának változása mellett bemutassam az intézmények anyagi erőforrásainak és kihasználtságuk mértékének alakulását is. Az adatok viszonyításához szükséges lakosság szám a Központi Statisztikai Hivatal Vas Megyei Igazgatóságának 1989. és 1996. évi hivatalos közlésén alapul.

Remélem, hogy a kirajzolódó kép csak annyira lesz múltidéző, amennyire a jelen folyamatainak értékelhetősége igényli, és be tudja mutatni azt is, hogy a negatív tendenciák ellentételezéseként megyénk településének szerkezetéhez és hagyományaihoz igazodva csak az ésszerű összefogás jelenthet megoldást.

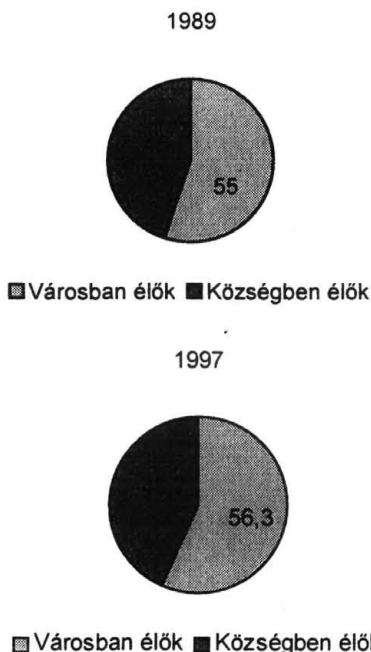
I. A KÖZSÉGI KÖNYVTÁRAK SZÁMÁNAK, ELLÁTÁSI FORMA SZERINTI MEGOSZLÁSÁNAK ALAKULÁSA 1989 ÉS 1997 KÖZÖTT

1989-ben Vas megye 213 településének 275.859 lakosa volt. Közülük 124.177 fő vidéken, 206 községben élt. 1997-re a megye népessége 1,9%-kal csökkent és az ekkor itt élő 270.386 emberből 118.175 fő a közigazgatási változások miatt 208-ra gyarapodott falvakban lakott. Sajnos a megyei szinthez képest a községek lélekszáma 8 év alatt jobban fogyott, és a csökkenés itt elérte a 4,7%-ot.

A községekben élők kulturális, informálódási igényeinek kielégítését – reményeink szerint – elsődleges forrásként 1989-ben 214, 1997-ben pedig 209 községi könyvtár szolgált, hiszen némely településünk szerkezete – a két falurész közti km-es távolság (Bajánsenyő, Köcsk, Sorkifalud) – vagy a felvállalt speciális ellátási feladat – iskolai/községi feladatok (Vasszécseny), szanatóriumi ellátás (Hegyfalu) – miatt két szolgáltatóhelyet is működtetett egy-egy fenntartó. Ezért a nyilvántartott szolgáltatóhelyek száma a vizsgált időszakban mindig meghaladta

a megye községeinek számát. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az intézményi ellátottság akár '89-ben, akár '97-ben 100%-os volt. Nyolc évvel ezelőtt 4 településünkön (Iklandberény, Kőszegdoroszló, Nemesmedves, Zsennye) nem volt könyvtár. 1997-re Kőszegdoroszló helyét Felsőjánosfa, Hegyhátszentjakab, Kétvölgy, Orfalu és Szatta foglalta el. Ha ezt a módosulást az országos helyzetképhez viszonyítjuk, a nálunk végbemenő változás elenyésző. A TEKE számsorai arról tanúsodnak, hogy ebben az időszakban a községi intézmények száma 24,8%-kal csökkent.

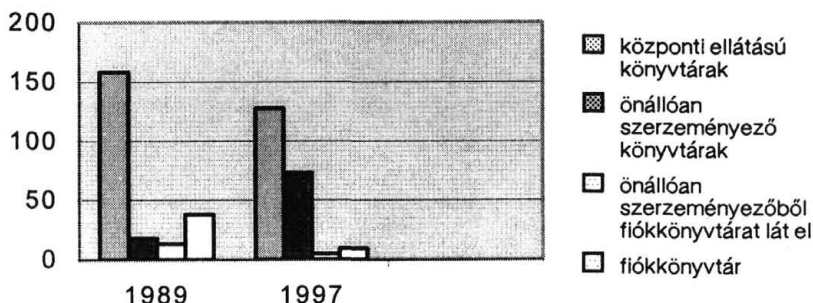
Vas megye lakosságának százalékos megoszlása településtípusok szerint

A 90-es években a szolgáltatóhelyek megszüntetése mellett – ami esetenként a működési feltételek és a kihasználtság ismeretében nem jelentett elhibázott fenntartói döntést – meg kellett barátkoznunk a *szünetelő könyvtár* fogalmával is. A tárgyi, személyi feltételek vagy a működtetéshez szükséges önkormányzati akarat hiányában az elmúlt években átlagosan 10-16 intézmény iratkozott fel a szünetelők listájára, amelynek mára sajnálatos módon már törzstagjai is vannak.

Ha a változásokat abból a szempontból vizsgáljuk, hogy az ellátandó lakossághoz viszonyítva mekkora körhöz nem jutott el a nyilvános könyvtári szolgálat, láthatóvá válik, hogy 1989-ben 470 fő (a községek lakosságának 0,4%-a), 1997-ben pedig – a szünetelő szolgáltatóhelyeket is figyelembe véve – 5.808 fő (a községek lakosságának 4,9%-a) nem vehetett igénybe könyvtári szolgáltatást közvetlen lakóhelyén.

Az elmúlt nyolc évben nemcsak a szolgáltató intézmények száma változott, hanem a könyvtárak ellátási forma szerinti megoszlása is:

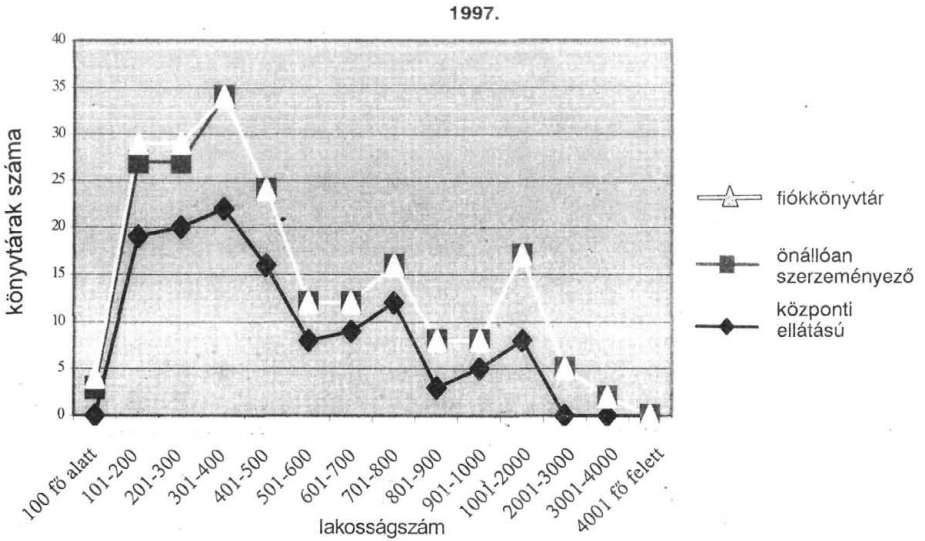
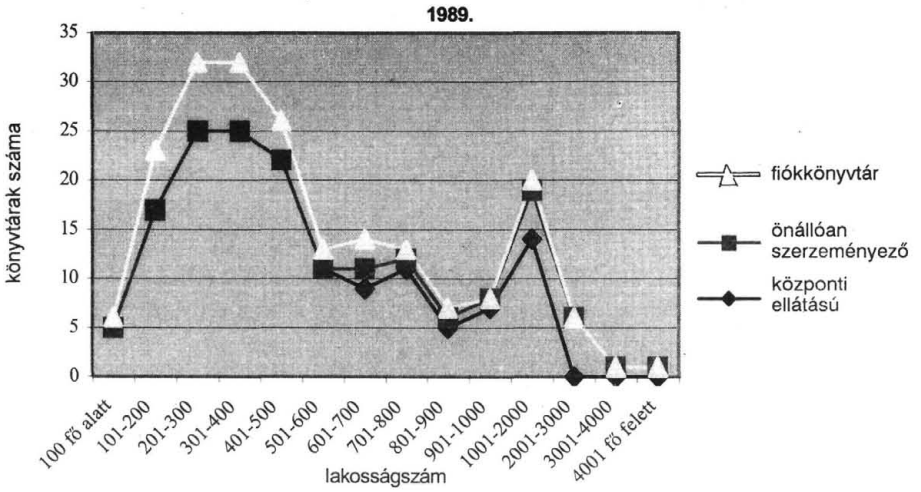
Ahogy azt az oszlopdiagram is mutatja, a könyvtári ellátás domináns formája Vas megyében a központi ellátás. 1989-ben a 214 szolgáltatóhely 73,8%-ára, 1997-ben pedig a 209 intézmény 60,8%-ára terjedt ki hatóköre. Ha a kategorizálás szempontjait a települések lakosságszám szerinti csoportosításával is kiegészítjük, láthatóvá válik, hogy a központi ellátórendszerek 1989-ben és 1997-ben is a megye településszerkezetéhez igazodtak, és elsődlegesen a legkisebb lélekszámú falvak ellátására vállalkoztak. A 600 lakosnál kisebb lélekszámú községeknek nyolc évvel ezelőtt a 79,5%-a, tavaly pedig 64,4%-a kapcsolódott hozzájuk. (Lásd a diagramot a következő oldalon!)

1989-ig a 600-as lélekszám a könyvtári ellátási formák éles választóvonalának tekinthető. Eddig az időpontig ugyanis e lakosságszám alatt egyetlen Vas megyei település sem próbálkozott meg az önellátással. Ha nem volt ellátórendszeri tagkönyvtár, akkor a fiókkönyvtári hálózathoz kötődött. A különböző ellátási formák között 1989-ben átjárhatóság nem létezett. A szilárd rendszer a változtatás lehetőségét még akkor sem engedélyezte, ha azt az érintett könyvtárak és olvasók érdeke kívánta. Módosulásra csak közigazgatási átszervezés esetén lehetett számítani.

Ekkoriban elsősorban a fiókkönyvtári kapcsolatrendszerben jelentkeztek azok a problémák, amelyek megoldása az ellátási forma módosulását és ésszerűségi alapon a központi ellátórendszerek valamelyikéhez való csatlakozást igényelte. Annak ellenére, hogy a fiókkönyvtári hálózat struktúrája a központi ellátáshoz hasonlított, vagy másként fogalmazva a fiókkönyvtári rendszer a központi ellátórendszerek kiskörzeti alkalmazása, másolása, az ellátórendszerek lényegi elemeit saját speciális körülményei között megvalósítani sem 1989-ben, sem 1997-ben nem tudta. Ennek több oka is volt:

1. mivel szigorúan a társközségi kapcsolatrendszerre épült, a hatókörébe tartozó szolgáltatóhelyek számát eleve meghatározták;
2. a központi könyvtár dokumentumvásárlási keretébe a fiókkönyvtárak könyvellátását nem kalkulálták bele, ezért azok igényeit sem mennyiségi, sem minőségileg nem elégítette ki a gyarapítás mértéke;
3. az állománygyarapítási- és ellátási gyakorlat, illetve a tagkönyvtárak minimális száma miatt a dokumentumok szolgáltatóhelyek közti mozgatásának, cseréjének lehetősége fel sem merült, így a szűkös beszerzési keretek korlátozta újdonságkínálatot a fiókoknál semmi sem ellensúlyozta.

A községi könyvtárak megoszlása lakosságszám és ellátási forma szerint

A fentieket igazolja, hogy 1989-ben a központi és a fiókkönyvtári ellátás hatékonyságában közel 100 kötetes különbség mutatkozott. Az ellátórendszeri tagkönyvtárak átlagos feltöltése 203 kötetet tett ki, míg a fiókkönyvtáraké alig érte el a 121 kötetet. A Vas megyei ellátórendszerek közül még a legkisebb taglétszám-

mal működő községi is jobb és rendszeresebb ellátást biztosított a hozzá kötődő 9 szolgáltatóhelynek, mint például a közel azonos létszámú fiókhálózat ellátásáért felelős Simasági Körzeti Könyvtár.

A fiókkönyvtári ellátás általános kiegyensúlyozatlansága 1991/92-ben a hálózat szinte teljes széthullásához vezetett. 1997 végére mindössze 4 olyan régi körzeti központ maradt (Hegyalu, Horvátzsidány, Jánosháza, Sorkifalud), amely ellátó tevékenységét – ha a sérülésektől, kiválásoktól megóvni nem is tudta –, korlátozott hatókörben azért fenntartotta, bár annak minőségén javítani nem tudott. Továbbra sem oldódott meg az egyes körzetekben a fiókkönyvtárak közti állománymozgatás, és elégtelennek bizonyul az állománygondozói tevékenység is. Bár a központi ellátórendszerekben is csökkent az egy könyvtárra jutó feltöltés átlagos mennyisége (113 kötet), de minőségében és az ellátás folyamatosságában továbbra is messze meghaladta a fiókkönyvtári ellátás lehetőségeit.

Azok előtt a *fiókkönyvtárak* előtt, amelyek régi kapcsolatrendszerüket feladták, két lehetőség állt. Az egyik, hogy kihasználva a területileg illetékes városi könyvtárak fogadókészségét, a *központi ellátáshoz* csatlakoztak. Az érintett intézmények fenntartói közül 28,9% döntött így. A másik megoldást a *teljes önellátásra* való berendezkedés jelentette, amely azonban a gyakorlatban csak felében-harmadában váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Azok a könyvtárak, amelyeknél az önkormányzatok ezt az utat választották, egy sor számukra addig ismeretlen problémával találkoztak szembe. A kölcsönzési teendők mellett ezután saját maguknak kellett gondoskodniuk az állománygyarapításról, a dokumentumok nyilvántartásáról, a folyamatos kivonásról, vagyis csupa olyan dologról, amelyeket a korábbi években „konyhakészen” kaptak, és amelyek elvégzésére szakmailag nem voltak felkészülve. Ezért szinte törvényszerű volt, hogy az önállósodott fiókkönyvtárak vezetőinek 90%-a kicserélődött. A megsokszorozódott tennivalók éppúgy riasztóan hatottak, mint az a tény, hogy nemcsak ellátó, hanem szakmai segítő nélkül is maradtak. A következő problémát az elégtelen anyagi feltételek jelentették, márpedig ahogy a háborúhoz, úgy a könyvtári ellátáshoz is három dolog szükséges, amelyet az önállóság kimondása nem pótolhat. Sajnos az önállósodás első hevéületében is csak négy olyan önkormányzat (Pérezsnye, Rábatóttós, Uraiújfalú, Vámoscsalád) volt, amely gondolt a folyamatos állománygyarapítás szükségességére, és ezért az első évben szerződést kötött a Könyvtárellátóval. Azóta már az ő lelkesedésük is erősen megfogytakozott. Az önállósodott könyvtárak zömének beszerzési szempontból azonban egy jó éve sem volt. Sokan közülük az önállóság „kivívása” óta nem fejlesztették állományukat (jó néhányan közülük a szünetelő könyvtárak klubjának törzstagjai) vagy csak minimális szinten – ez lehet évi 5 kötet is – gyarapítottak.

A rendszerváltás éveit nemcsak a fiókkönyvtári hálózat, hanem a megye *ellátórendszerei* sem vészték át sérülés nélkül. A *változások* kiindulási pontja esetükben nem az ellátás hatékonyságával való elégedetlenség vagy az alacsony szolgáltatóképesség volt, hanem működésük *pénzügyi feltételrendszerének módosulása*. 1989/90-ig a központi ellátás pénzügyi alapjait az ellátókönyvtárak költségvetése oly módon biztosította, amely az ellátási körbe tartozó könyvtárak fenntartóitól különösebb, ráadásul szerződéses alapon, kötelező módon átutalandó befizetést nem igényelt. Általában könyvbiztosítási támogatás címen érkeztek kisebb-nagyobb, a rendelkezésre álló keretekhez képest elenyésző mértékű

összegek az ellátóközpontokhoz. (Szombathely vonzáskörzetében például az érintett 8 tanács közül 3 utalt át 15-20.000 forintot, miközben az ellátórendszer dokumentumok vásárlására 200-250.000 forintot fordított évente).

1991-től a helyzet gyökeresen módosult, és ez arra kényszerítette az ellátó központokat, hogy szerződésben rögzítsék kapcsolatukat az önkormányzatokkal, amelyben a felajánlott szolgáltatások mellett tisztázzák a fenntartók anyagi hozzájárulását is az ellátórendszer működtetéséhez. Az *anyagi hozzájárulás* fogalma két dolog elismertetését jelentette:

1. Az eddig önkéntességen alapuló *könyvbeszerzési támogatás* mindenki által történő fizetését annak érdekében, hogy biztosítsa az új kiadványok vásárlását.
2. A *térségi vagy ellátórendszeri szolgáltatási díj* elfogadtatását, amely egy nem piaci alapokon álló költségtérítést jelent ahhoz, hogy az ellátórendszer működni tudjon, hogy vásárolja, feldolgozza, nyilvántartsa, kiszállítsa a dokumentumokat, hogy végezze a könyvtári állományok szakszerű gondozását, ellenőrzését stb.

Mivel egységes alapelvek a szakmai gondozási díj mértékének meghatározására nem készültek, az ellátó központok saját belátásuk szerint és önkormányzataik sajátosságait figyelembe véve próbálták meghatározni optimális nagyságát. A megoldások a fejkvótától az egy összegben megállapított, a munkaidőt, a bér- és egyéb ráfordítások költségét figyelembe vevő számításokig terjedtek. Bár-hogy kalkuláltak is azonban az ellátó központok, a költségtérítés bevezetésének terve szinte egyetlen ellátórendszerünket sem hagyta változás nélkül, bár egyöntetű elutasítással és következményeként a rendszer teljes felbomlásával csak egy ellátó központ (Vasvár) találta magát szemben. Összességében 1991/92-ben 44 központi ellátáshoz tartozó szolgáltatóhely fenntartója utasította el a költségtérítés vállalását, és választotta inkább az önálló állománygyarapítást.

A fiókkönyvtári és az ellátórendszeri tagkönyvtárak létszámának változása együttesen vezetett oda, hogy az önállóan szerzeményező községi könyvtárak száma 1989-hez képest 1997-re a négyszeresére nőtt. Létszámbeli növekedésük jelentősen átalakította a lakosságszám és a könyvtári ellátási forma közti kapcsolatot is. Jelenleg 87 lakosú községben működő (Hegyhátszentmárton) önállóan szerzeményező könyvtárunk éppúgy van, mint 1405 fős (Vasszécseny) településen működő ellátórendszeri tagkönyvtárunk.

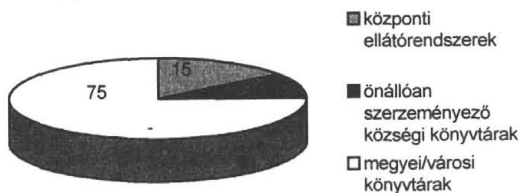
II A KÖZSÉGI KÖNYVTÁRAK ÁLLOMÁNYGYARAPODÁSÁNAK ALAKULÁSA 1989 ÉS 1997 KÖZÖTT

Az ellátási formák között a népesség nagysága alapján jelenleg semmiféle hátrvonalat nem lehet húzni. *Összemérhetőségük* egyetlen kiindulási pontja, hogy milyen *hatékonysággal* képesek kielégíteni az ellátási körükbe tartozók igényeit, milyen anyagi eszközök állnak rendelkezésükre, hogy állományukat bővítsék, és folyamatosan megújítsák kínálatukat.

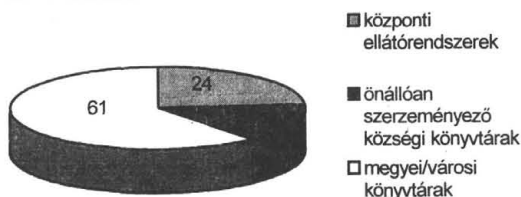
1989-ben a Vas megyei könyvtárak állományuk gyarapítására 7.154.902,- Ft-ot fordítottak. Ebből az összegből a 18 önállóan szerzeményező könyvtár 700.478,-

Az 1989. évi állománygyarapítási összeg és a beszerzett kötetek százalékos megoszlása az egyes ellátási formák között

Állománygyarapítási összeg

Beszerzett kötet

Ft-tal, a központi ellátórendszerek pedig 1.070.501,- Ft-tal részesedtek. A beszerzett 68.445 kötetből 10.063 kötet jutott az önállóan szerzeményező szolgáltatóhelyeknek, 16.586 kötet pedig a központi ellátórendszerek tagkönyvtárainak.

Ha a fenti adatokat egymással összevetjük, láthatóvá válik, hogy az ellátórendszereknél az anyagi ráfordítás másfélszeresével, a vásárolt dokumentumok mennyisége pedig 1,6-szorosával haladta meg az önállóan szerzeményező könyvtárakét. Az új kiadványok szélesebb kínálatán túl az ellátó központok előnyét tovább növelte a tagkönyvtárak közti állománymozgatás is, melynek eredményeként a dokumentumválaszték terén 1989-ben az új beszerzések kétszeresét biztosították tagkönyvtáraiknak. Nyolc esztendővel ezelőtt az is alapvető eltérést jelentett a két ellátási forma között, hogy míg az ellátó központok esetében az állománygyarapításra használható összeg függött az ellátandó területtől – a nagyjából azonos nagyságú vonzáskörzet ellátásáért felelős ellátó központok beszerzési kerete közel azonos szinten mozgott –, addig az önállóan szerzeményező könyvtárak esetében az ellátandó települések nagysága, a felvállalt fiókkönyvtári ellátás a beszerzési keretet nem befolyásolta:

- a 4072 lakosú Vép éppúgy 30.000 forintból vásárolt, mint a 734 lelkes Sor-kifalud;
- a 2181 lakosú Táplánszentkereszt 19.000 forintos gyarapítási keretét a 844 lakosú Horvátszidányé pont a kétszeresével haladta meg.

1997-ben a dokumentumok vásárlására fordított összeg megoszlása az egyes ellátási formák között már más képet mutatott. A községi szolgáltatóhelyek állománygyarapításra 5.477.876,- Ft-ot, míg az ellátó központok 4.243.816,- Ft-ot használtak fel. A több mint egy millió forintot meghaladó különbözet a beszerzett kiadványok mennyiségében a községi könyvtárakban azonban mégsem reali-

zálódott. A számok alapján úgy tűnik, hogy drágábban, magasabb átlagáron (733,60 Ft) vásárolták a kiadványokat, mint az *ellátó központok* (539,90 Ft).

A *beszerzett kötetek* mennyiségét tekintve 1997-re sem az önállóan szerzeményező községi könyvtárak, sem a központi ellátórendszerek nem tudták megőrizni állománygyarapításuk 1989. évi mértékét. Az inflációnak, a beszerzendő dokumentumkínálat növekvő árainak köszönhetően az *ellátó központok* esetében a vásárolt kötetek mennyisége nyolc év alatt 52,6%-kal, az *önállóan szerzeményező könyvtáraknál* pedig 25,8%-kal esett vissza.

Az 1997. évi állománygyarapítási összeg és a beszerzett kötetek százalékos megoszlása az egyes ellátási formák között

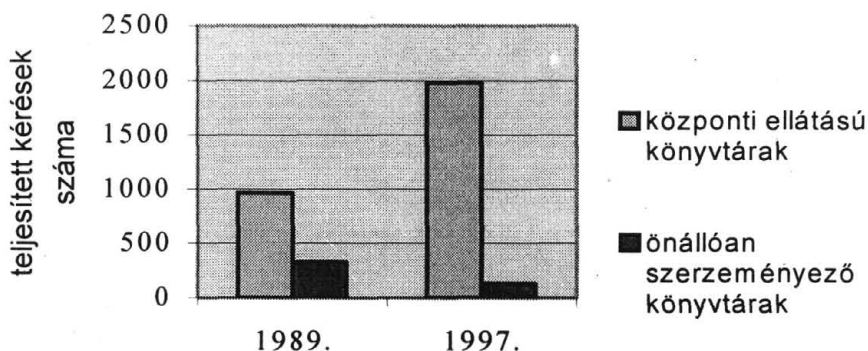
Visszatérve a községi könyvtárak ellátórendszerekhez viszonyított 1997. évi beszerzési többletéhez, ez sajnálatos módon nem annak a következménye, hogy mind a 73 *önállóan szerzeményező* település megfelelő mértékben bővítette állományát, hiszen az elmúlt évben mindössze 40 olyan *szolgáltatóhely* volt, ahol statisztikailag kimutatható az *állomány gyarapodása*. A megállapításban a hangsúly a „statisztikailag kimutatható” kifejezésre esik, mivel ebből a szempontból a 911 kötet éppúgy esik latba, mint a 2 kötet. Ez is gyarapodás, az is gyarapodás. Ha azonban komolyan vesszük ezt a tevékenységét, akkor kiderül, hogy *érdemleges, 100 kötetet meghaladó állománybővülés* csak 18 könyvtárban volt, míg 3 szolgáltatóhelyen még 10 kötetet sem sikerült 1 év alatt összegyűjteni. Ha egyébként megnézzük ennek a minimális növekedésnek a forrását, kiderül, hogy nem önkormányzati ráfordításból származik, hanem ajándék útján került a könyvtárak állományába, és összetételét tekintve adott szinten hasznossága erőteljesen megkérdőjelezhető. Az állományukat gyarapító 40 önállóan szerzeményező könyvtár közül 100.000 és 700.000,- Ft között mozgó beszerzési kerettel rendelkezve 13 *intézmény* használta fel a teljes *dokumentumvásárlási keret* 83,1%-át és vásárolta

meg az összes kötet 68,7%-át. Körükbe mindössze két olyan szolgáltatóhely tartozott, amely 1989-ben még központi (Ostffyasszonyfa), illetve fiókkönyvtári ellátásban (Nemeskeresztúr) részesült. A többi 11 könyvtár hagyományosan önállóan szerzeményező intézménynek tekinthető, ahol e tevékenységet nem valami ellenében választva, hanem évtizedes kialakult gyakorlat alapján végezték.

Azok az önállóan szerzeményező községi könyvtárak viszont, amelyek 1997-ben nem gyarapították állományukat, nem először kerültek ebbe a helyzetbe. Eredeti ellátási formájuk megváltoztatása óta a folyamatos stagnálás eredményeként az elmúlt 5-6 évben állományuk információs értéke nullára íródott, szolgáltatási képességük és kihasználtságuk mértéke megkérdőjeleződött. Könyvtárról, könyvtári szolgáltatásról esetükben a fogalom legszűkebb értelmezésével sem beszélhetünk jó szívvel.

A központi ellátórendszerek – kihasználva a Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Kollégiuma 1996/97. évi pályázati lehetőségeit is – 1997-re megnégyszerezett állománygyarapítási keretük felhasználásával átlagosan 62 kötet új könyvet vásároltak egy-egy tagkönyvtárunknak. 1989-hez képest ez ugyan 38,4%-os csökkenést jelentett, de a dokumentumok szolgáltatóhelyek közti cseréjével továbbra is biztosították a 100 kötet feletti éves feltöltési átlagot, az állomány negyedéves rendszeres frissítését és gondozását. Ezen kívül gyakori és esetenként jelentős volumenű könyvtárközi igényt is közvetítettek tagkönyvtáraik és a megyei/városi könyvtárak között. 1989-ben a kérések elsődlegesen olyan dokumentumokra vonatkoztak, amelyek beszerzése nem illett az ellátórendszerek profiljába, hanem egyedi igény kielégítését jelentették. A 90-es évektől a videokazetták kaptak egyre nagyobb teret a könyvtárközi kölcsönzésben. Forgalmuk esetenként az ellátórendszeri tagkönyvtár kéréseinek 80%-át teszi ki.

Az ellátórendszeri és az önállóan szerzeményező könyvtárak könyvtárközi kölcsönzésének alakulása

A könyvtárközi kölcsönzés lehetőségével, ahogy azt a fenti grafikon is szemlélteti, az önállóan szerzeményező könyvtáraknak mindig jóval szűkebb köre élt, mint ahányan a központi ellátórendszerekhez tartozó intézmény közül ezt a szolgáltatást igénybe vette. 1989-ben a 18 szolgáltatóhelynek 334 kérése volt, de az igények 67,4%-án három szolgáltatóhely (Csepreg, Jánosháza, Répcelak) osztozkodott. 1997-ben mindössze nyolc önállóan szerzeményező könyvtár vette igénybe a könyv-

tárközi kölcsönzés lehetőségét. 131 kérésük 42%-a egy könyvtárból (Répcelak) érkezett. Azok az intézmények, amelyek állománya 1997-ben egy kötettel sem bővült, a könyvtárközi kölcsönzést igénybe vételét sem érezték szükségesnek.

III. A KÖZSÉGI KÖNYVTÁRAK SZEMÉLYI ELLÁTOTTSÁGÁNAK VÁLTOZÁSA 1989 ÉS 1997 KÖZÖTT

1989-ben a községi intézményhálózatban dolgozó 217 könyvtáros 7,8%-a főfoglalkozásuként, 6,9%-a részmunkaidősként és 85,3%-a megbízási díjasként látta el feladatait. A központi ellátórendszerek tagkönyvtárainak munkatársai értelemszerűen a megbízási díjas kategóriába tartoztak, és jelentős hányaduk több éve vagy akár évtizede is folyamatosan végezte munkáját, szakmai ismereteit a megyei könyvtár rendszeresen megszervezett alapfokú könyvtárosi tanfolyamain szereztve meg.

Az önállóan szerzeményező intézmények közül 1989-ben 11 helyen dolgozott főfoglalkozású alkalmazott. Az akkori fenntartók 3 könyvtárban (Csepreg, Jánosháza, Répcelak) foglalkoztattak két könyvtárost, egy szolgáltatóhelyen (Torony) pedig a főállású kolléga munkáját részmunkaidős beosztott segítette. Szakképzettségüket tekintve a 14 főfoglalkozású könyvtárosból öten felsőfokú, nyolcan középfokú végzettséggel rendelkeztek, egy fő pedig alapfokú könyvtárosi tanfolyamot végzett.

1997-re a községi könyvtárosok száma 195-re módosult. Az önállóan szerzeményező községi intézmények közül az önkormányzatok 7 helyen alkalmaztak teljes munkaidőben főállású munkatársakat, de két könyvtáros csak Bükön és Répcelakon dolgozott. További 6 önállóan szerzeményező könyvtárat részmunkaidős kolléga vezetett, míg a többi helyen – beleértve az ellátórendszeri szolgáltatóhelyeket is – 180 megbízási díjas könyvtáros látta el a teendőket. Végzettség szempontjából az önállóan szerzeményező könyvtárak munkatársai közül öten felsőfokú könyvtárosi szakképesítéssel, nyolcan pedig középfokú ismeretekkel rendelkeztek.

A felgyorsult fluktuációnak köszönhetően 1997-ben a könyvtárosi munkakörben foglalkoztatottak teljes körét számba véve 35,4%-nak semmiféle szakismerete nem volt. E tény azokban a könyvtárakban okozott elsődlegesen problémát, ahol az ellátási forma változása miatt biztos szakmai ismereteket igénylő feladatokat kellett volna a könyvtár vezetőjének megoldania a korábbi letéti állomány saját tulajdonba vételétől az új könyvek folyamatos rendeléséig, nyilvántartásáig, a raktári katalógus építéséig és az állomány gondozásáig bezárólag. Sajnálatos módon e feladatok elvégzése az esetek többségében a legelemibb szinten sem valósult meg. A hiányosságok az átléltározás elmaradásától a csoportos leltárnapló vagy akár a kölcsönzési nyilvántartás vezetésének problémáig terjednek. Segítségét a megyei könyvtár által szervezett alapfokú könyvtárosi tanfolyamok sem jelentettek minden esetben, hiszen a részvételre kötelezni senkit nem lehetett. Érdekes módon a tanfolyam az ellátórendszerek tagkönyvtárainak vezetői körében nagyobb érdeklődést szokott kiváltani, mint azok között az önállóan szerzeményező kiskönyvtárak között, ahol igazán szükség lenne azoknak az alapvető dolgoknak az elsajátítására, megismerésére, amelyekről a könyvtár rendszerezett, nyilvántartott, feltárt és használatra alkalmassá tett gyűjtemény lesz.

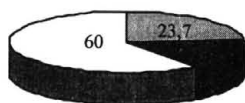
IV. A KÖZSÉGI KÖNYVTÁRAK FORGALMI ADATAINAK ALAKULÁSA 1989 ÉS 1997 KÖZÖTT

1989-ben Vas megye lakosságának 16,5%-a iratkozott be könyvtárainkba. Számokkal kifejezve ez azt jelentette, hogy a szolgáltatóhelyek összesen 46.655 tagot regisztráltak, látogatóként 551.286 főt jegyeztek fel, és 1.171.756 könyvtári egységet forgalmaztak. Községi szinten az olvasóarány 15,1% volt, vagyis az intézményhálózat szolgáltatásait 18.651 fő vette igénybe. A látogatók esetében 218.353 fő került ki körükből és 395.805 kötet kölcsönzése is ezen a szinten zajlott le.

Ahogy azt a diagram is szemlélteti, 1989-ben a központi ellátórendszerek kihasználtsága minden szempontból meghaladta az önállóan szerzeményező szolgáltatóhelyek és fiókkönyvtári hálózatuk eredményeit. Ha a községek forgalmát a megye összesített teljesítményétől elkülönítve is vizsgáljuk, láthatóvá válik, hogy a községek könyvhasználóinak 59,2%-a a központi ellátórendszerek szolgál-

Az 1989. évi forgalmi adatok százalékos megoszlása ellátási formák és ellátási szintek szerint

Olvasók

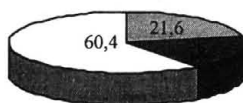

■ központi ellátórendszeri tagkönyvtárak

■ önállóan szerzeményező könyvtárak és fiókkönyvtáraik

□ megyei/városi könyvtárak

Látogatók

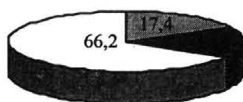

■ központi ellátórendszeri tagkönyvtárak

■ önállóan szerzeményező könyvtárak és fiókkönyvtáraik

□ megyei/városi könyvtárak

Kölcsönzött dokumentumok

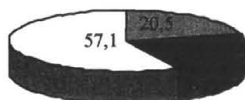
■ központi ellátórendszeri tagkönyvtárak

■ önállóan szerzeményező könyvtárak és fiókkönyvtáraik

□ megyei/városi könyvtárak

Az 1997. évi forgalmi adatok százalékos megoszlása ellátási formák és ellátási szintek szerint

Olvasók

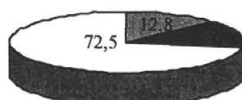

■ központi ellátórendszeri tagkönyvtárak

■ önállóan szerzeményező könyvtárak és fiókkönyvtáraik

□ megyei/városi könyvtárak

Látogatók

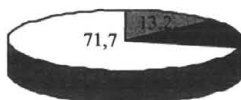

■ központi ellátórendszeri tagkönyvtárak

■ önállóan szerzeményező könyvtárak és fiókkönyvtáraik

□ megyei/városi könyvtárak

Kölcsönzött dokumentumok

■ központi ellátórendszeri tagkönyvtárak

■ önállóan szerzeményező könyvtárak és fiókkönyvtáraik

□ megyei/városi könyvtárak

tatásait, dokumentumkínálatát vette igénybe. Az ellátandó vidéki lakosság körében az *ellátórendszeri tagkönyvtárak olvasóaránya* 8,9%, az *önállóan szerzeményezőké és fiókkönyvtáraiké* 6,1% volt.

1997-re megyei szinten az *olvasók* létszáma 26,1%-kal, 34.473 főre, a *kölcsönzött dokumentumok* mennyisége pedig 8,5%-kal 1.072.271 kötetre esett vissza. Az *olvasóarány* 12,8%-ra módosult. Az általános visszalépés alól az egyetlen forgalmi adat, a *látogatók száma* volt a kivétel, amely a megyei/városi könyvtáraknak köszönhetően 2,9%-kal 567.492 főre nőtt.

A *központi ellátórendszerek* – részben a községek lélekszámának, részben pedig hatókörük csökkenésének következményeként – nyolc évvel korábbi *használók* 35,7%-át veszítették el. Sajnálatos módon azok a potenciális olvasók, akik vonzáskörükből kikerültek, a könyvtári ellátási rendszer más intézményeinek számára is elvesztek. Ellátásukat sem a régi, sem az új önállóan szerzeményező könyvtárak nem tudták átvenni, hiszen 1989-hez képest olvasóik száma csak

1,3%-kal emelkedett. A változás eredményeként a két ellátási forma közel azonos létszámú olvasói körrel (7.098 fő, illetve 7707 fő) rendelkezett. A látogatók száma és a kölcsönzött kötetek mennyisége a központi ellátásban éppúgy csökkent (39,5%, 13,2%), mint az önállóan szerzeményező szolgáltatóhelyeknél és fiókkönyvtári hálózatukban (15,6%).

V. ÖSSZEZÉS

Milyen összegzés fűzhető a fentiekben olvasható tényekhez, adatokhoz? A legnyilvánvalóbb talán az, hogy önállóan szerzeményező könyvtárak néhány száz fős településen nem életképesek. Fenntartásukra, szolgáltatóképes működtetésükre sem szakmai ismeret, sem fenntartói figyelem nem jut. A központi ellátórendszerek segítségével Lepoldo della Santa klasszikus hármas egységéből, a könyv, könyvtáros, olvasó kapcsolatából és együttműködéséből esetükben zárt ajtók, porosodó, elavuló dokumentumok tára lesz.

Németh Tiborné

Jelentkezési felhívás

a Kossuth Lajos Tudományegyetem levelező informatikus könyvtáros szakára

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Természettudományi Kara az 1999/2000. tanévre is meghirdette a levelező informatikus könyvtáros szakot az egyetemi és a főiskolai oklevéllel rendelkező könyvtárosok, könyvtárostanárok számára. A képzés költségterítéses, időtartama öt félév. Az utolsó szakaszban lehetőség nyílik speciális képzésre is, könyvtár-informatikus és könyvtárostanár irányban. A végzettek informatikus könyvtáros egyetemi oklevelet kapnak. Jelentkezési határidő: *1999. március 1.* A tudnivalókról és a költségterítés összegéről a „Felsőoktatási felvételi tájékoztató 1999” c. kötetből, elsősorban a 370–373. és a 74–75. oldalról kapnak felvilágosítást. A levelező képzésre jelentkezhetnek a tanár- és tanítóképző főiskolák könyvtár szakán 1999. júniusában végző hallgatók is. Felvételi vizsga nincs. Tisztelettel várjuk kollégáinkat egyetemünkön.

KLTE Matematikai és Informatikai Intézete